

go działania angażujący wolę). Trzecim jest porządek wykonania wolnej decyzji człowieka (zgodnie z nakazem rozumu o wykonaniu przez konkretne rozporządzenie, jak wykonać oraz przekazaniem woli poruszenia władz motorycznych; poruszeniem przez wolę sił motorycznych człowieka; doświadczeniem intelektualnej rozkoszy z osiągniętego celu, oraz odczuciem nasyceńia pożądania) co powinno znaleźć odzwierciedlenie w sumieniu.

Zasada *praxis* wskazuje na konieczność doskonalenia umiejętności wdrażania w życie norm i reguł przyjętych zgodnie z wyznawaną hierarchią wartości. W powyższym rozumieniu może być traktowana jako jeden z twórczych pierwiastków w postępowaniu nauczyciela. Pierwiastek ten sprawia, że zarówno nauczyciel jak i uczeń „tworzą siebie” przez czyn, nawiązując relację ze sobą, innymi osobami, Bogiem i światem. Przez tę relację mogą zmieniać siebie samych i otoczenie, uczestnicząc w projektowaniu procesu kształcenia i doskonaląc umiejętności osobowe ucznia. Warunkiem konstruktywnej i wartościowej przemiany otaczającej ich rzeczywistości jest przestrzeganie i wdrażanie norm aksjologicznych. Nauczyciel kierujący się zasadą *praxis* w swym postępowaniu staje się nie tylko autorytetem, ale i wzorem postępowania dla ucznia, „bezpośrednim symbolem osobowym procesu kształcenia, postacią, z którą uczniowie mogą się identyfikować i porównywać”, [Bruner 1964: 93] co ułatwia mu wędrówkę „ku górze” w procesie kształtowania się jego osobowości.

Bruner J., 1964, *Proces kształcenia*, Warszawa; Chałas K., 2007, *Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka*, Lublin; Fasko D., Jr., 2000-2001, *Education and Creativity*, „Creativity Research Journal”, t. 13, nr 3-4; Gałkowski S., 2003, *Rozwój i odpowiedzialność*, Lublin; Gadacz T., 2005, *Wychowanie jako spotkanie osób* [w:] Adamski F. (red.), *Wychowanie personalistyczne*, Kraków; Krąpiec M. A. 2005, *Ja-człowiek*, Lublin; Kujawiński J., 2010, *Ewolucja szkoły i jej współczesna wizja*, Poznań; Kunowski S., 2000, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa; Kunowski S., 2003, *Wartości w procesie wychowania*, Kraków; Łuczyński J., 2011, *Zarządzanie edukacją wspierającą rozwój indywidualny uczniów* [w:] Trempala J. (red.) *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa; Nęcka E., 2001, *Psychologia twórczości*, Gdańsk; Nowak M., 2008, *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa; Ostrowska K., 1994, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk; Piaget J., 1992, *Mowa i myślenie u dziecka*, Warszawa; Ślipko T., 2009, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków; Szmidt K., 2005, *Dydaktyka twórczości*, Kraków; Szymańska M., 2013, *Miłość wychowawcza* [w:] Struzik Z., Żukowska-Gardzińska D. (red.), *Mały słownik aksjologiczny*, Warszawa; Szymańska M., 2013, *Funkcje* [w:] Struzik Z., Żukowska-Gardzińska D. (red.), *Mały słownik aksjologiczny*, Warszawa; Szymańska M., 2013, *Zasada praxis* [w:] Struzik Z., Żukowska-Gardzińska D. (red.), *Mały słownik aksjologiczny*, Warszawa; Ślipko T., 2009, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków; Wojtyła K., *Osoba i czyn*, 2000, Lublin.

Maria F. SZYMAŃSKA

ZASADA PREWENCJI (łac. *praeventio* wyprzedzenie, poprzedzenie) – była utożsamiana z profilaktyką społeczną; zespół działań o charakterze koncepcyjnym i praktycznym, podejmowanych w skali mikro- i makrosocjalnej, służących uprzedzeniu i zapobieganiu niekorzystnym zjawiskom społecznym (marginalizacja i wykluczenie społeczne, przestępczość, zagrożenia socjalne i ekologiczne).

1. Uwagi wstępne

W praktyce przestrzeganie zasady prewencji zobowiązuje instytucje państwowe i organizacje społeczne do przewidywania, monitorowania i eliminacji rozwoju zjawisk społecznie destruktywnych. Najczęściej jednak, w ogólnym rozumieniu, zasadę prewencji sprowadza się do realizacji szeroko zakrojonej pracy edukacyjnej i wychowawczej nad kształtowaniem motywów, uczuć, przekonań, postaw, cech charakteru i sposobów postępowania młodego pokolenia [Okoń 1998: 314]. Zasada prewencji z takimi treściami, jak zapobieganie, zabezpieczanie, ochrona, przygotowanie i przewidywanie, od dawna istniała w świadomości społecznej. Obecna w różnych systemach społecznych, przyczyniła się do wzmożenia troski o pełną ochronę prawną i moralną jednostek, grup i całych społeczności ludzkich w imię poszanowania godności człowieka, tradycji i obyczaju. Zawsze niosła ze sobą perspektywę dobra, które można osiągnąć w życiu osobistym i społecznym. Stosowana zaś często w instytucjach o charakterze penitencjarnym i opiekuńczym ujawniała się jako działanie karne, a zarazem charytatywne i wychowawcze zmierzające do zaspokojenia materialnych i duchowych potrzeb człowieka, aby ten, z powodu nędzy i przestępczości, nie był skazany na marginalizację i wykluczenie społeczne.

2. Kształtowanie się idei prewencji

Proces kształtowania się idei prewencji znajduje swoje początki w sta-

rożytnym, zwłaszcza greckim okresie kulturowym, i wiąże się ściśle z powstawaniem fundamentów personalistycznej koncepcji człowieka. Do istotnych wartości tego okresu można zaliczyć zwrócenie uwagi na wychowanie, któremu towarzyszyła idea uprzedzenia tego, co złe i niepożądane w życiu ludzkim [Jaegar 1962: 18-19]. W epoce rozwoju chrześcijaństwa idea prewencyjna znalazła swój nowy i pełniejszy wyraz. Podjęła ją teologia, a w jej centrum znalazła się miłość bliźniego [Simon 1979: 178]. Obecna była w szkołach katechetycznych z pierwszych wieków chrześcijaństwa. Problemy wychowania prewencyjnego podjęły również szkoły kościelne. Jednym z wybitniejszych reformatorów i odnowicieli szkolnictwa katolickiego był św. Karol Borromeusz (1538-1584). Na terenie swojej diecezji otwierał w każdej parafii szkołę z pięcioma klasami i całym personelem nauczającym. Od nauczycieli wymagał życzliwości, przyjaznego nastawienia do nauczania i miłości ojcowskiej. Do zadań wychowawcy należało zorientowanie się w potrzebach ucznia, jego codziennych obowiązkach, praktykach religijnych, sposobie życia w różnych środowiskach i okolicznościach. W szkołach tych bardziej niż na naukę, kładziono nacisk na kształtowanie w uczniach chrześcijańskiej dojrzałości i dobrych obyczajów, zdolnych uchronić młodych ludzi przed niebezpieczeństwami życia [Zalewski 1982: 668-685]. Na szczególną uwagę w zakresie wychowania prewencyjnego zasługuje działalność św. Filipa

Neri (1515-1595), twórcy „oratorium” jako ośrodka i metody wychowania. Metoda jego pracy polegała na wiązaniu wychowania w duchu prewencyjnym z religią i kulturą. Stąd w jego oratorium, obok systematycznych wykładów prawd wiary, pojawiają się rozrywki, wycieczki, teatr, śpiew, koncerty itp. [Turks 1993: 54-65].

Zasada prewencji w swoich podstawowych założeniach, zakłada przesłanie wychowawcze i znajduje swoje zakotwiczenie w myśli i działalności licznych pedagogów i działaczy społecznych minionych stuleci. Mimo, że zasada wychowania prewencyjnego posiada wiele cech wspólnych z innymi metodami wychowawczymi, to jednak nie stanowi ona ich powtórzenia ani bezpośredniej kontynuacji. Opierając się bowiem na dorobku myśli, rozwija własny, sobie właściwy sposób ujmowania problemów ludzkich, którym pragnie zaradzić poprzez rozpoznanie i przewyciężenie ich przyczyn. Idea prewencji była szczególnie obecna w mentalności i w kulturze pierwszej połowy XIX w. Można ją dostrzec w politycznej, społecznej, ekonomicznej, religijnej, pedagogicznej dziedzinie życia. Wyrosła z jednej strony z lęku przed represjami, tajnymi stowarzyszeniami oraz rewolucją i ruchami wolnościowymi, a nawet przed samą ideą wolności, z drugiej zaś strony, ze społecznej rzeczywistości ludzkiej nędzy, narastającej przestępczości i potrzeby wychowania [Desramaut 1987-1988: 106-108]. Czasem przyjmowała kształt cenzury różnych publikacji. Znajdowa-

ła sprzyjający grunt rozwoju w nowej rzeczywistości polityczno-społecznej, ale najbardziej jednak dała o sobie znać w dziedzinie wychowania, gdzie premyślany sposób działania wychowawczego uważany był za istotny element prewencji [Braidó 1981: 271-280].

Spośród wybitniejszych zwolenników i propagatorów „prewencji” na polu wychowania we Włoszech należy wymienić braci: A. Angelo (1772-1858) i M.A. Cavanis (1774-1853), twórców Kongregacji Kleru Świeckiego dla Szkół Miłosierdzia, której zadaniem była opieka nad biednymi i opuszczonymi dziećmi, a także L. Pavoni (1784-1849), zajmującego się dziećmi z warstw najniższych oraz L. da Casoria (1814-1885), poświęcającego swe życie dla młodych Afrykanów wykupionych z niewoli oraz zakładającego domy dla sierot i żebraków, w których mogli otrzymać podstawowe wykształcenie. W Marsylii dzieło dobroczynne dla młodzieży robotniczej prowadził J. Timon-David (1823-1890), [Braidó 1981: 281-289]. Podobną działalność w Niemczech, poświęcając się młodzieży pracującej, rozwijał A. Kolping (1813-1865) [Bellerate 1965: 1128-1173]. We Włoszech działalność prewencyjną wśród biedoty miejskiej wywodzącej się głównie ze środowiska robotniczego podjął św. Leonard Murialdo (1828-1900), który zakładał hospicja, szkoły zawodowe i domy dla młodocianych robotników [Braidó 1981: 290-291]. Działalność wychowawcza uwzględniająca w sposób szczególny zasadę prewencji, rozwijała się zwłaszcza w społecznościach dotkniętych dys-

funkcją i patologią społeczną, przybierając różny kształt, dostosowując się do rodzących się potrzeb i zmieniających się uwarunkowań społecznych, jak i wychowawczych.

3. Współczesny obraz działalności prewencyjnej

Obecnie, w praktyce, rozróżnia się prewencję kryminalną, socjalną, wychowawczą bądź też inną działalność o charakterze prewencyjnym podejmowaną w ramach przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom społecznym przez eliminację ich przyczyn. W prewencji kryminalnej wszelkie działania zmierzają do zapobiegania czynom przestępczym, a więc zakres i profil działań prewencyjnych odnosi się do eliminacji zjawisk kryminalnych. Prewencję kryminalną zwykle dzieli się na tzw. prewencję miękką i twardą. Pierwsza z nich zakłada podejmowanie działań zmierzających do zapobiegania przestępczości przez oddziaływanie wychowawcze i kształtowanie odpowiednich postaw ludzkich względem poszanowania prawa, ładu i porządku publicznego [Żukiwicz 2005a: 888]. „Nabiera ona w tym znaczeniu szerszego znaczenia i jest pojmowana jako zespół celowych, systemowych, planowych i profesjonalnych działań o charakterze wychowawczym, zmierzających do kształtowania postaw, dostarczania wiedzy i rozwijania umiejętności społecznych, niezbędnych w codziennym bezpiecznym życiu” [Żukiwicz 2005: 889]. Efektywność tak rozumianej prewencji zależy przede wszystkim od systematycz-

ności oddziaływania wychowawczego (prewencyjnego), oraz celowości i planowości działań. Konieczne jest więc w tym przypadku przyjęcie optyki długofalowego i wieloetapowego oddziaływania wychowawczego, prowadzonego przez profesjonalistów kompetentnych – zarówno merytorycznie i metodycznie – do skutecznego oddziaływania profilaktycznego wśród dzieci, młodzieży i dorosłych. W węższym znaczeniu, prewencję kryminalną określa się jako tzw. twardą, jest to bowiem „planowa i zorganizowana działalność, zgodna z literą prawa podejmowana przez odpowiednie organy władzy państwowej lub samorządowej. (...) Główny cel wąsko pojmowanej prewencji kryminalnej stanowi dążenie do zapobiegania występowaniu zjawisk przestępczych i szkodliwych społecznie przy wykorzystaniu metod oddziaływania siłowego” [Żukiwicz 2005a: 889]. Dotyczy ona bowiem osób, które wykazują oznaki niedostosowania społecznego, stanowiących potencjalne zagrożenie dla ładu i porządku oraz bezpieczeństwa społecznego obywateli. Z kolei prewencja socjalna dotyczy „działalności podejmowanej w ramach zapobiegania procesom powstawania zjawisk marginalizacji i deprywacji społecznej oraz całkowitego wykluczenia z życia społecznego osób, rodzin i grup społecznych z uwagi na dysfunkcje i niedobory związane z brakiem możliwości zaspokojenia potrzeb socjalno-bytowych” [Żukiwicz 2005b: 891].

W dziedzinie wychowania charakteru „prewencyjny” rozumiano w katego-

riach prawnych, jako wpływ „sądu karnego, wydanego w jakiejś konkretnej sprawie, nie na osobę, która dokonała przestępstwa, lecz na ogół osób, które mogłyby dokonać podobnych przestępstw” [Okoń 1998: 313-314]. Zwykle rozróżniano prewencję ogólną i szczegółową. Pierwsza polegała na uświadomieniu ogółowi skutków przestępczego czynu, była więc wychowawczym oddziaływaniem profilaktycznym. Druga wyrażała się w pedagogicznym oddziaływaniu kar na sprawcę przestępstwa [Okoń 1998: 314]. Współcześnie poszukuje się w obszarze wychowania coraz to nowych sposobów urzeczywistnienia zasady prewencji. Zaowocowało to odkryciem twórczych możliwości „prewencyjnych” drzemających w istniejących już systemach i metodach pracy pedagogicznej. Jednym z takich autentycznych i twórczych punktów odniesienia w dziedzinie wychowania staje się dziś dla wielu wychowawców „system prewencyjny” wielkiego włoskiego wychowawcy XIX w. ks. Jana Bosko (1815-1888), w którym wychowanie młodzieży dokonuje się w niepowtarzalnym stylu, opartym na dialogu, szacunku wobec wychowanka i wartościach chrześcijańskich. System prewencyjny św. Jana Bosko nie jest w dosłownym tego słowa znaczeniu dziełem ani traktatem pedagogicznym, ale sprawdzoną praktyką, która może stać się wzorem i natchnieniem dla tych, którzy starają się z przekonaniem wykorzystać to aktualne również i dzisiaj doświadczenie, mimo zmienionej sytuacji życia współczesnej młodzieży

[Niewęglowski 2011: 66-67]. Używany bowiem przez św. Jana Bosko termin „prewencyjny” należy „pojmować nie tyle w sensie dosłownym, ale raczej jako określenie bogactwa cech charakterystycznych właściwych jego sztuce wychowawczej. Podkreśla on przede wszystkim wolę zapobiegania powstawaniu negatywnych doświadczeń, które mogłyby osłabić zapał młodego człowieka lub narazić go na długie i męczące odrabianie strat. Określenie to zawiera także przeżyte ze szczególnym natężeniem głębokie intuicje, ściśle określone wybory i kryteria metodologiczne, takie jak sztuka wychowania pozytywnego, ukazująca dobro właściwych i angażujących doświadczeń, urzekających szlachetnością i pięknem; sztuka pomagania młodemu w »wewnętrznym wzrastaniu« przez rozbudzanie ich wewnętrznej wolności oraz przez przewyższanie zewnętrznych uwarunkowań i formalizmów; sztuka pozyskiwania młodzieńczych serc, by z radością i zadowoleniem zapalać je do dobra, prostując wypaczenia i przysposabiając je do przyszłych zadań poprzez rzetelną pracę nad charakterem” [Jan Paweł II 1988: 13].

4. Zasada prewencji w działalności wychowawczej św. Jana Bosko

Projekt wychowania zawierający się w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko jest wyrazem jego twórczych poszukiwań i nowego podejścia szczególnie do człowieka młodego, by umożliwić mu pełny rozwój jego potencjału osobowego. Tym, co wyróżnia św.

Jana Bosko pośród innych wychowawców tej epoki, jest zdecydowane i oryginalne pójście w kierunku pozytywnego oddziaływania wychowawczego. Św. Jan Bosko jako człowiek o dużej wrażliwości na potrzeby innych, kierując się w życiu zasadami chrześcijańskiej miłości względem bliźniego, postanowił na polu wychowania, realizować ową miłość w formie dobroci, życzliwi, gruntownej akceptacji i zaufania do człowieka. W założeniach swojego systemu prewencyjnego jasno wskazywał, że pozytywne, głębokie relacje między wychowankiem a wychowawcą stanowią fundament dzieła wychowawczego oraz rozwoju człowieka. Długoletnie doświadczenie wychowawcze ugruntowało w nim przekonanie, że duch rodzinny, zażyłość, pogodne i serdeczne więzi przyjaźni stanowią podstawy zaufania, a to z kolei jest konieczne do prowadzenia skutecznej działalności prewencyjnej. Był również wewnętrznie przekonany, że zasada prewencji w wychowaniu przyniesie pożądane owoce, jeśli pierwiej nim wdroży się wychowanków do dyscypliny, posłuszeństwa i uporządkowania, okaże się im, że są darzeni autentyczną życzliwością i dobrocią [Klawiowski 2013: 48].

Formowanie osobowości młodych ludzi w duchu prewencji i głębokiego poszanowania ich godności oraz praw, wymagało od św. Jana Bosko modyfikacji, w sposób twórczy i nietypowy jak na ówczesne czasy – karność. Zastąpił on ograniczenia przez wolność. Gdy dawniej zmuszano do rezygnacji z zabawy,

rozrywki, humoru, to on te czynniki zalecał jako potrzebne do utrzymania karność. Uznawał wartość i potrzebę dyscypliny, ale dyscypliny zamierzonej i świadomej. Sam rygoryzm zewnętrzny zabija wewnętrzną swobodę, optymizm i zadowolenie młodego człowieka. Wolność więc w ramach prawa i rozwój skłonności naturalnych służyły w jego ujęciu do utrzymania karność [Niewęglowski 2011: 74-75]. W XIX w. wychowanie charakteryzował dystans, sztywność i rygorystyczna postawa wychowawcy względem wychowanków, co utrudniało, czy wręcz uniemożliwiało wzajemny kontakt. W systemie prewencyjnym relacje interpersonalne wychowawca – wychowanek zostały oparte na duchu rodzinnym, dla którego istotnymi wartościami są braterskość, wzajemna życzliwość, zaufanie, bezpośrednia rozmowa. Wychowawca ma podzielać skłonności i zainteresowania młodzieży, ale w taki sposób, by nauczyła się ona działać z wyboru i zgodnie z przyjętymi wartościami, szlachetnie i z miłością. Kiedy więc patrzymy na św. Jana Bosko, oglądane w przeżywanej przez niego rzeczywistości, odkrywamy w nim wprost genialne, a zarazem niezwykle naturalne przewyciężenie paternalizmu wychowawczego wpajanego przez znaczną część pedagogii poprzedzających go stuleci, gdzie dystans pedagogiczny faktycznie oddzielał wychowawców od wychowanków. Zasada prewencji wcielona w życie przez św. Jana Bosko prowadzi natomiast do budowania jedności i solidarności w relacjach interpersonalnych z młodzieżą, które stanowią zarówno dla

wychowanków jak i wychowawców osobiste ubogacenie i inspirację do twórczej pracy nad rozwojem swoich ludzkich możliwości [Chávez Villanueva 2013: 14-15].

Proponowane przez św. Jana Bosko wychowanie nie miało więc znaczenia ściśle formalnego czy jurydycznego. Dla niego, zasada prewencji w działalności wychowawczej miała bowiem z jednej strony zabezpieczać, przestrzegać wychowanka przed narażeniem się na różnego rodzaju niebezpieczeństwa, z drugiej – i to była jego cecha podstawowa – wyzwalać w nim twórczą energię, mobilizować do pracy, wysiłku, doskonalenia siebie i otaczającego środowiska [Chávez Villanueva 2013: 5-7]. System prewencyjny św. Jana Bosko aprobował zatem to wszystko, co pozytywnego proponuje kultura i „cywilizacja” określonego środowiska oraz otwarty i szczerzy optymizm, zdolny zrozumieć wszystkich, daleki od małostkowych nacisków. Oryginalność zatem systemu prewencyjnego Jana Bosko wyraża się w sposobie wykorzystania wartości tradycyjnych według własnego stylu. W jego działalności wychowawczej system prewencyjny stanowił bowiem spójny związek przekazywanych i życiowo połączonych wartości, zmierzających do promocji człowieka, otwarcia go na orędzie ewangeliczne i umocnienia jego relacji społecznych.

Bellerate M.B., 1965, *Adolf Kolping (1823-1865) sacerdote, educatore, publicista*, „Orientamenti Pedagogici”, nr 6, s. 1128-1173; Braidó P., 1981, *L'esperienza pedagogica preventiva nel secolo XIX – Don Bosco* [w:] Braidó P. (red.), *Espe-*

riente di pedagogia cristiana nella storia, t. 2, Roma, s. 271-280; Chávez Villanueva P., 2013, *Wzorem Księdza Bosko – wychowawcy ofiarujemy młodzieży Ewangelię radości stosując pedagogię dobrości*, Kraków; Desramaut F., 1987-1988, *Ksiądz Bosko w dziejach duchowości*, „Seminarie”, t. 9, s. 106-108; Jaegar W., 1962, *Paideia*, t. 1, Warszawa; Jan Paweł II, 1988, *Ojciec i nauczyciel młodzieży*, Rzym; Jaromin H., 1970, *Zarys historii Kongregacji Oratoriów św. Filipa Neri w Polsce (1668-1968)*, „Nasza Przeszłość”, nr 32; Klawikowski Z., 2013, *Przejmująca moc dobroci. Serdeczność w kontaktach międzyludzkich rysem duchowości ks. Bosko* [w:] *Peregrynacja relikwii św. Jana Bosko w Inspektoriat polski*, Warszawa-Piła Wrocław-Kraków; Niewęglowski J., 2011, *Wychowawczo-społeczna działalność salezjanów w Polsce w latach 1898-1989*, Warszawa; Okoń W., 1998, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa; Pyka L., 1999, *Profilaktyka społeczna (prewencja)* [w:] *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Lalak D., Pilch T. (red.), Warszawa, s. 2015-216; Simon M., 1979, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*, Warszawa; Turks P., 1993, *Filip Neri czyli ogień radości*, Wrocław; Załeski W., 1982, *Święci na każdy dzień*, Warszawa; Żukiwicz A., 2005a, *Prewencja kryminalna* [w:] Pilch T. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, Warszawa, s. 888-891; Żukiwicz A., 2005b, *Prewencja socjalna* [w:] Pilch T. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, Warszawa, s. 891-894.

Andrzej ŁUCZYŃSKI

ZASADA WSPARCIA – jest zbiorem norm regulującym postępowania osób znaczących, (np. rodziców wobec dzieci, nauczyciela wobec ucznia), przejawiającym się w niesieniu bezinteresownej i bezwarunkowej pomocy, miłości i opieki.

Zasada wsparcia kryje w sobie głęboko rozumianą bezinteresowność i wdzięczność. Jest wtedy skuteczna, gdy ten któremu się ją okazuje jest wrażliwy na dobro, które okazuje się innym